BANK HISOBI TO‘G‘RISIDA TUSHUNCHA, UNING IQTISODIYOTNI BOSHQARISHDA TUTGAN O‘RNI VA AHAMIYATI

Boyqobilova I. J.
SamISI Boshqa tarmoqlarda buxgalteriya hisobi va audit kafedrasi assistenti
Ismoilov Bahriddin
Samarqand iqtisodiyot va servis istituti talabasi
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20087113

Annotatsiya: Bank hisobi tizimi zamonaviy iqtisodiyotni boshqarishda moliyaviy resurslarning samarali harakatini ta’minlovchi asosiy axborot manbai sifatida muhim ilmiy-amaliy muammo hisoblanadi. Tadqiqotda bank hisobining mohiyatini ochib berish va uning iqtisodiy jarayonlardagi o‘rnini aniqlash maqsadida tizimli tahlil hamda qiyosiy yondashuv metodlaridan foydalanildi. Olingan natijalar bank hisobi iqtisodiy subyektlar faoliyatini to‘g‘ri aks ettirish va moliyaviy qarorlar qabul qilishda ishonchli asos bo‘lib xizmat qilishini ko‘rsatdi. Shuningdek, bank hisobi ma’lumotlari davlatning pul-kredit siyosatini amalga oshirish va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash jarayonida muhim boshqaruv vositasi ekanligi aniqlandi. Tadqiqot yakunlari bank hisobining iqtisodiy tizimdagi integratsion rolini kuchaytirish va boshqaruv samaradorligini oshirishda uning ilmiy-amaliy ahamiyatini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: bank hisobi, iqtisodiyotni boshqarish, moliyaviy axborot, pul-kredit siyosati, iqtisodiy barqarorlik.

Аннотация: Система банковского учета представляет собой важную научно-практическую проблему, являясь основным источником информации, обеспечивающим эффективное движение финансовых ресурсов в управлении современной экономикой. В исследовании использованы методы систематического анализа и сравнительного подхода для выявления сущности банковского учета и определения его места в экономических процессах. Полученные результаты показали, что банковский учет служит надежной основой для точного отражения деятельности хозяйствующих субъектов и принятия финансовых решений. Также установлено, что информация банковского учета является важным инструментом управления в процессе реализации денежно-кредитной политики государства и обеспечения экономической стабильности. Результаты исследования подтверждают его научно-практическую значимость в укреплении интеграционной роли банковского учета в экономической системе и повышении эффективности управления.

Ключевые слова: Банковский учет, экономическое управление, финансовая информация, денежно-кредитная политика, экономическая стабильность.

Abstract: The bank accounting system is an important scientific and practical problem as the main source of information that ensures the effective movement of financial resources in the management of a modern economy. The study used methods of systematic analysis and a comparative approach to reveal the essence of bank accounting and determine its place in economic processes. The results obtained showed that bank accounting serves as a reliable basis for accurately reflecting the activities of economic entities and making financial decisions. It was also found that bank accounting information is an important management tool in the process of implementing the state's monetary policy and ensuring economic stability. The results of the study confirm its scientific and practical significance in strengthening the integrative role of bank accounting in the economic system and increasing management efficiency.

Keywords: bank accounting, economic management, financial information, monetary policy, economic stability.

Kirish

Bank hisobi zamonaviy iqtisodiy tizimning ajralmas tarkibiy qismi bo‘lib, u moliyaviy resurslarning shakllanishi, taqsimlanishi va harakatini aks ettiruvchi muhim axborot tizimi sifatida namoyon bo‘ladi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida bank tizimi orqali amalga oshiriladigan operatsiyalar hajmining ortishi bank hisobining ahamiyatini yanada oshirmoqda, chunki u iqtisodiy subyektlar faoliyatini tartibga solish, moliyaviy shaffoflikni ta’minlash hamda iqtisodiy qarorlar qabul qilish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Shu nuqtayi nazardan, bank hisobi nafaqat texnik hisob yuritish vositasi, balki iqtisodiyotni boshqarishning strategik instrumenti sifatida ham qaraladi. Ayniqsa, milliy iqtisodiyotda pul-kredit siyosatini samarali amalga oshirish, investitsion jarayonlarni baholash va moliyaviy barqarorlikni ta’minlashda bank hisobining roli tobora ortib bormoqda.

Shunga qaramay, mavjud ilmiy adabiyotlarda bank hisobining ayrim nazariy va amaliy jihatlari yetarlicha chuqur yoritilmaganligi kuzatiladi. Xususan, bank hisobining iqtisodiyotni boshqarish tizimidagi integratsion funksiyasi, uning axborot oqimlarini shakllantirishdagi o‘rni hamda qaror qabul qilish jarayonlariga ta’siri borasida turli yondashuvlar mavjud bo‘lib, ular o‘rtasida ma’lum darajada nomuvofiqliklar uchraydi. Bundan tashqari, raqamli iqtisodiyot va bank xizmatlarining transformatsiyasi sharoitida bank hisobini yuritish mexanizmlarining yangi shakllari yetarlicha ilmiy tahlil qilinmagan. Bu esa bank hisobining zamonaviy iqtisodiy boshqaruv tizimidagi o‘rnini qayta ko‘rib chiqish zaruratini yuzaga keltiradi.

Mazkur holat bank hisobining nazariy asoslarini chuqur o‘rganish, uning iqtisodiy jarayonlardagi funksional vazifalarini aniqlash hamda amaliyotdagi samaradorligini baholash bo‘yicha kompleks ilmiy tadqiqot o‘tkazish zarurligini ko‘rsatadi. Shuningdek, bank hisobining axborot ta’minoti sifatidagi roli va uning iqtisodiy qarorlar qabul qilish jarayoniga ta’sir mexanizmlarini tizimli ravishda tahlil qilish ilmiy jihatdan dolzarb hisoblanadi.

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi bank hisobining iqtisodiyotni boshqarish tizimidagi o‘rnini nazariy va amaliy jihatdan o‘rganish hamda uning iqtisodiy jarayonlardagi ahamiyatini ilmiy asoslashdan iborat. Tadqiqot doirasida bank hisobi orqali shakllanadigan moliyaviy axborotning iqtisodiy qarorlar qabul qilishdagi rolini aniqlash, shuningdek, uning boshqaruv samaradorligiga ta’sirini tahlil qilish nazarda tutiladi. Bundan tashqari, bank hisobining zamonaviy iqtisodiy sharoitlarda rivojlanish tendensiyalarini o‘rganish ham muhim vazifalardan biri sifatida belgilangan. Ushbu yondashuv bank hisobining iqtisodiy tizimdagi funksional imkoniyatlarini yanada chuqurroq tushunishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili

Bank hisobi masalalari iqtisodiy fanlarda moliyaviy tizimlarning asosiy axborot bazasi sifatida keng o‘rganilgan bo‘lib, u iqtisodiy jarayonlarni boshqarish, resurslarni taqsimlash va moliyaviy barqarorlikni ta’minlashda muhim o‘rin egallaydi. Xalqaro va milliy ilmiy adabiyotlarda bank hisobining nazariy asoslari, uning funksional vazifalari hamda iqtisodiy tizimdagi axborot ta’minoti sifatidagi roli alohida yo‘nalish sifatida shakllangan. Ayniqsa, bozor iqtisodiyoti sharoitida bank tizimining kengayishi bank hisobining boshqaruv qarorlarini shakllantirishdagi ahamiyatini yanada oshirgan.

O‘zbekistonlik olimlar tomonidan bank hisobi muammolari turli jihatlardan chuqur tahlil qilingan. Xususan, Qodirova tijorat banklarida xususiy kapital hisobi va audit jarayonlarini takomillashtirish zarurligini asoslab, bank moliyaviy barqarorligini ta’minlashda hisob tizimining ishonchliligi muhimligini ta’kidlaydi. Mirbilolova esa bank daromadlari va xarajatlari hisobi orqali bank faoliyati natijalarini baholash va tahlil qilish mexanizmlarini ilmiy asoslab beradi, bu esa bank hisobining boshqaruv qarorlariga bevosita ta’sirini ko‘rsatadi. Aslanov bank majburiyatlari hisobi va auditini takomillashtirish zaruratini o‘rganib, hisob tizimining ichki nazorat bilan uzviy bog‘liqligini ilmiy jihatdan asoslaydi. Shuningdek, Nabiyev va Bo‘riyev bank risklarini boshqarish masalalarini tadqiq qilib, muammoli kreditlar hisobi orqali bank barqarorligini ta’minlash imkoniyatlarini ochib beradi. Abduxalilova esa xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini joriy etish jarayonida bank hisobi tizimining modernizatsiyasi zarurligini qayd etadi.

Turli olimlarning yondashuvlari bank hisobini talqin qilishda ma’lum metodologik farqlar mavjudligini ko‘rsatadi. Ayrim tadqiqotchilar bank hisobini asosan buxgalteriya va audit tizimi sifatida ko‘rib chiqsa, boshqalar uni iqtisodiy boshqaruv va risklarni kamaytirish vositasi sifatida talqin etadi. Masalan, Jalalov yashil moliya va kredit risklari o‘rtasidagi bog‘liqlikni tahlil qilib, bank hisobining

ekologik va investitsion qarorlar bilan integratsiyalashuvi zarurligini ilgari suradi. Bu esa zamonaviy tadqiqotlarda bank hisobining an'anaviy chegaralardan chiqib, kengroq iqtisodiy funksiyalarni bajarishga o'tayotganini ko'rsatadi.

Hozirgi ilmiy adabiyotlarda bank hisobi raqamlashtirish, xalqaro standartlarga moslashuv va risklarni boshqarish tizimi bilan integratsiyalashgan holda o'rganilmoqda. Ko'plab tadqiqotlar bank operatsiyalarining avtomatlashtirilishi, moliyaviy hisobotlarning shaffofligi va ichki audit tizimlarining kuchaytirilishiga qaratilgan. Shu bilan birga, bank hisobining iqtisodiy qarorlar qabul qilishdagi axborot ta'minoti funksiyasi tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Shunga qaramay, mavjud ilmiy ishlarda bank hisobining iqtisodiyotni boshqarish tizimidagi integratsion roli yetarlicha chuqur va tizimli o'rganilmagan. Xususan, bank hisobidan olingan axborotning makroiqtisodiy boshqaruv qarorlariga ta'sir mexanizmlari, shuningdek, raqamli transformatsiya sharoitida uning yangi funksional imkoniyatlari to'liq yoritilmagan. Ushbu holat mazkur tadqiqot doirasida bank hisobining iqtisodiy boshqaruvdagi o'rnini yanada chuqur tahlil qilish zaruratini asoslaydi.

Metodologiya

Ushbu tadqiqotda bank hisobi tizimini iqtisodiyotni boshqarishdagi o'rnini o'rganish uchun tavsifiy va tahliliy yondashuvga asoslangan tizimli tadqiqot dizayni qo'llandi. Ma'lumotlar manbai sifatida tijorat banklarining moliyaviy hisobotlari, O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki statistik materiallari hamda ilmiy maqolalar va rasmiy normativ hujjatlar foydalanildi. Tanlanma sifatida O'zbekistondagi bir nechta tijorat banklarining so'nggi yillardagi hisobot ko'rsatkichlari o'rganildi va ular ma'lumotlar bazasi asosida tizimlashtirildi. Ilmiy tahlil jarayonida qiyosiy tahlil, mantiqiy tahlil hamda kontent tahlil usullaridan foydalanildi. Shuningdek, ma'lumotlarni qayta ishlashda tavsifiy statistik usullar qo'llanilib, natijalar tizimli ravishda umumlashtirildi. Shu bilan birga, bank hisobining iqtisodiy ko'rsatkichlarga ta'sirini baholashda tizimli yondashuv asosida omillar o'zaro bog'liqligi tahlil qilindi. Shuningdek, natijalarni ishonchliligini ta'minlash maqsadida solishtirma tahlil va korrelyatsion bog'liqliklarni aniqlashga yo'naltirilgan yondashuv elementlari ham qo'llanildi. Ushbu usullar tadqiqotning ilmiy asoslangan va takrorlanadigan natijalar olishiga xizmat qildi. Analitik jarayon davomida bank hisobi ma'lumotlari iqtisodiy boshqaruv indikatorlari bilan bog'liq holda tizimli ravishda solishtirildi. Natijada metodologik yondashuv tadqiqot maqsadiga erishish uchun zarur ilmiy asosni shakllantirdi. Bu esa o'rganish jarayonining tizimliligini kuchaytirdi va ilmiy aniqlikni oshirdi.

Muhokama va natijalar

Tadqiqot natijalari bank hisobi tizimining iqtisodiyotni boshqarish jarayonlarida axborot ta'minoti sifatida muhim o'rin egallashini ko'rsatdi. Tahlil qilingan ma'lumotlar bank hisobining moliyaviy operatsiyalarni qayd etish va tizimlashtirishda asosiy mexanizm ekanligini tasdiqladi. Shuningdek, bank hisobi orqali shakllantiriladigan axborot oqimlari iqtisodiy qarorlar qabul qilish jarayonida faol foydalanilishi qayd etildi. Shuningdek, bank hisobi jarayonlarida axborot oqimlarining uzluksizligi muhim omil sifatida qayd etildi. Tahlil jarayonida bank hisobi ma'lumotlarining strukturalashuvi boshqaruv jarayonlari uchun muhim axborot bazasini shakllantirgani kuzatildi. Shuningdek, hisob tizimida ma'lumotlarning standartlashtirilishi kuzatuv jarayonini yengillashtirgan. Axborot oqimlarining markazlashuvi qaror qabul qilish jarayonlarida aniqlikni oshirganligi qayd etildi. Bank hisobi tizimida ma'lumotlarning izchilligi iqtisodiy nazorat samaradorligini qo'llab-quvvatlagani kuzatildi. Shuningdek, operatsion ma'lumotlar oqimi uzluksizligi barqaror boshqaruvga xizmat qilgan. Ma'lumotlar oqimining barqarorligi bank ichki boshqaruv jarayonlarini qo'llab-quvvatlagani aniqlandi. Shuningdek, hisob tizimining ishonchliligi moliyaviy xavfsizlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Hisob tizimidagi ma'lumotlar integratsiyasi boshqaruv jarayonlarini soddalashtirgani kuzatildi. Shuningdek, bank hisobi jarayonlarida avtomatlashtirilgan monitoring tizimlari samarali ishlagani qayd etildi. Empirik tahlil natijalariga ko'ra, bank hisobi ma'lumotlarining aniqligi va tezkorligi moliyaviy boshqaruv jarayonlarining samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatishi kuzatildi. Banklar faoliyatida hisob tizimining avtomatlashtirilgan shakllari qo'llanilishi axborot almashinuvi tezligini oshirgan. Shu bilan birga, ichki hisob tizimlarining integratsiya darajasi turli banklarda turlicha ekanligi aniqlandi. Ma'lumotlarni qayta ishlash jarayonida bank hisobi ko'rsatkichlari va iqtisodiy boshqaruv indikatorlari o'rtasida o'zaro bog'liqlik mavjudligi qayd etildi. Ayrim hollarda axborotning kechikishi qaror qabul qilish jarayoniga

salbiy ta’sir ko‘rsatishi holatlari kuzatildi. Bundan tashqari, hisob tizimining raqamlashtirilish darajasi yuqori bo‘lgan banklarda operatsion samaradorlik ko‘rsatkichlari nisbatan barqarorligi aniqlangan. Banklararo ma’lumot almashinuvi standartlashuvi axborot sifatini oshirgan. Ichki nazorat tizimlari kuchli bo‘lgan banklarda xatoliklar darajasi past bo‘lgan. Operatsion jarayonlarning avtomatlashtirilishi vaqt resurslarini tejashga xizmat qilgan. Ma’lumotlar bazasining yetarli darajada raqamlashtirilmaganligi ayrim cheklovlarni yuzaga keltirgan. Statistik indikatorlar cheklanganligi natijalarni keng tahlil qilishga to‘sqinlik qilgan. Shuningdek, metodologik yondashuvning soddaligi ayrim chuqur tahlillarni cheklagan. Olingan natijalar bank hisobi tizimini takomillashtirish va axborot sifati talablarini oshirish zarurligini ko‘rsatadi. Tadqiqot natijalari bank menejmenti va iqtisodiy boshqaruv tizimlarini rivojlantirishda amaliy ahamiyatga ega. Shuningdek, bank hisobi jarayonlarini raqamlashtirish va integratsiyalashgan axborot tizimlarini joriy etish istiqbolli yo‘nalish sifatida qayd etildi. Raqamli bank tizimlari ichki hisob jarayonlarini optimallashtirishga yordam bergani qayd etildi. Axborotning aniqligi va tezligi boshqaruv samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatgani kuzatildi. Ichki hisob tizimlarining mustahkamligi axborot oqimlarining barqarorligini ta’minlagan. Shuningdek, operatsion jarayonlarning optimallashtirilishi vaqt samaradorligini oshirgan. Banklararo operatsiyalarda ma’lumotlar almashinuvi tezlashgani kuzatildi. Raqamli bank tizimlari ichki hisob jarayonlarini optimallashtirishga yordam bergani qayd etildi. Axborotning aniqligi va tezligi boshqaruv samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatgani kuzatildi. Tanlanma doirasining cheklanganligi turli bank turlarini to‘liq qamrab olmasligini ko‘rsatadi. Shuningdek, ayrim statistik ko‘rsatkichlarning mavjud emasligi tahlil chuqurligini cheklagan. Ma’lumotlarning to‘liq bo‘lmasligi tahlil natijalariga ta’sir qilgan. Shuningdek, tanlanma hajmi kengaytirilmaganligi cheklov sifatida qayd etildi. Olingan natijalar bank hisobi tizimini takomillashtirish va axborot sifati talablarini oshirish zarurligini ko‘rsatadi. Tadqiqot natijalari bank menejmenti va iqtisodiy boshqaruv tizimlarini rivojlantirishda amaliy ahamiyatga ega. Shuningdek, bank hisobi jarayonlarini raqamlashtirish va integratsiyalashgan axborot tizimlarini joriy etish istiqbolli yo‘nalish sifatida qayd etildi. Operatsion samaradorlik raqamli tizimlar joriy etilgan banklarda yuqori darajada kuzatildi. Ma’lumotlar almashinuvi tezligi boshqaruv qarorlarining aniqligini oshirishga xizmat qilgan. Bank tizimida ma’lumotlarning markazlashuvi boshqaruv qarorlarini tezlashtirgan. Shuningdek, raqamli monitoring tizimlari xatoliklarni kamaytirishga xizmat qilgan. Ma’lumotlar sifati oshishi iqtisodiy boshqaruv samaradorligini kuchaytirgan. Tadqiqot natijalari ehtiyotkor talqin talab qiladi. Natijalar faqat ushbu sharoit doirasida amal qiladi. Kelgusida kengaytirilgan tahlil zarur. qayta ko‘rib

Xulosa

Tadqiqot natijalari bank hisobi tizimi iqtisodiyotni boshqarishda muhim axborot va nazorat mexanizmi sifatida markaziy o‘rin egallashini ko‘rsatdi. Bank hisobi orqali shakllanadigan ma’lumotlar moliyaviy resurslarning harakatini tizimli aks ettirib, iqtisodiy qarorlar qabul qilish jarayonida asosiy tahliliy baza vazifasini bajaradi. Shu bilan birga, bank hisobi tizimining samaradorligi uning raqamlashtirish darajasi, axborotning aniqligi va ichki integratsiya mexanizmlariga bevosita bog‘liqligi aniqlangan. Tadqiqot jarayonida bank hisobi ma’lumotlarining iqtisodiy boshqaruv jarayonlariga ta’siri yuqori darajada ekanligi, ayniqsa moliyaviy barqarorlikni ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etishi tasdiqlandi.

Shuningdek, bank hisobi tizimining amaliy tahlili uning nafaqat texnik hisob yuritish vositasi, balki strategik boshqaruv instrumenti ekanligini ko‘rsatdi. Ma’lumotlar oqimining uzluksizligi va standartlashuvi iqtisodiy jarayonlarda aniqlik va shaffoflikni oshirishga xizmat qilishi aniqlandi. Shu bilan birga, ayrim banklarda raqamli integratsiya darajasining yetarli emasligi hisob tizimi samaradorligini cheklovchi omil sifatida qayd etildi.

Umuman olganda, bank hisobini takomillashtirish, uni raqamli texnologiyalar bilan integratsiyalash va axborot sifati talablarini oshirish iqtisodiy boshqaruv samaradorligini kuchaytirishda muhim yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari bank hisobining iqtisodiy tizimdagi rolini yanada chuqurroq o‘rganish, shuningdek, uning boshqaruv qarorlariga ta’sir mexanizmlarini kengroq tahlil qilish zarurligini ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Qodirova, Z. (2025). *Tijorat banklarida xususiy kapital hisobi va auditini takomillashtirish*. Green Economy and Development, 3(4). https://doi.org/10.5281/zenodo.15199069
2. Mirbilolova, Z. (2025). *Tijorat banklarida daromadlar va xarajatlar hisobi*. Ilg‘or iqtisodiyot va pedagogik texnologiyalar, 2(1), 139–145. https://doi.org/10.60078/3060-4842-2025-vol2-iss1-pp139-145
3. Aslanov, M. F. (2025). *Bank majburiyatlari hisobi va auditini takomillashtirishning strategiyasi*. Ustozlar uchun, 80(1), 178–183.
4. Nabiyev, U., & Bo‘riyev, J. (2026). *Tijorat banklarida muammoli kreditlarni boshqarishni takomillashtirish*. Science and Technology in the Modern World, 5(4). https://doi.org/10.60078/zdift.74360
5. Abduxalilova, J. I. (2025). *O‘zbekistonda moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlarini joriy qilishning amaldagi holati va uni takomillashtirish*. World Scientific Research Journal, 4(16), 35–37.
6. Sobirova, F. (2024). *Tijorat banklarida soliq to‘lovlari bo‘yicha majburiyatlar hisobi va hisoboti*. Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan.
7. Jalalov, M. (2025). *O‘zbekistonda yashil moliya amaliyotining muammoli kreditlar dinamikasiga ta’siri*. Moliya va Bank ishi, 11(2), 44–51. https://journal.bfa.uz/index.php/bfaj/article/view/326